

Zbigniew Brodziński

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ZRÓŻNICOWANIE PRZESTRZENNE I DYNAMIKA ROZWOJU GOSPODARSTW EKOLOGICZNYCH W POLSCE*

1. Wstęp

Rosnące, w kontekście prowadzonej polityki unijnej, znaczenie wartości dziedzictwa kulturowego i krajobrazu sprzyja propagowaniu tradycyjnych postaw wobec przyrody i sposobów gospodarowania przyjaznych środowisku. Mimo opinii wielu ekspertów, że Polska posiada warunki sprzyjające produkcji metodami ekologicznymi, praktyka gospodarcza wskazuje jednak, że przeciętne polskie gospodarstwo stwarza zagrożenie dla środowiska przyrodniczego, spowodowane m.in. znacznymi stratami składników pokarmowych [Łabętowicz, Radecki, Wasilewski 2003]. Dominuje jednak przeświadczenie, że obszary wiejskie w Polsce, na tle innych krajów europejskich, odznaczają się korzystnymi walorami przyrodniczymi, mało zdegradowanymi glebami oraz tradycyjnym wiejskim krajobrazem [Toruński, Król 2001].

W takich warunkach przetwórstwo i produkcja żywności o wysokich walorach ekologicznych mogą stać się polską specjalnością na wspólnym rynku. Prezentowanej opcji rozwoju polskiego rolnictwa sprzyjają również istniejące na obszarach wiejskich znaczne zasoby siły roboczej, rodzinny charakter gospodarstw, a przede wszystkim relatywnie niski poziom intensywności produkcji rolnej.

W ramach założeń zarówno realizowanej, jak i planowanej na lata 2007-2013, wspólnej polityki rolnej, rolnictwo przyjazne środowisku naturalnemu zyskuje na znaczeniu. Z jednej strony istnieją ograniczenia co do koncentracji i intensyfikacji produkcji, z drugiej są wprowadzane różnorodne systemy zachęt finansowych propagujących prośrodowiskowe systemy gospodarowania¹.

* Wykonano w ramach tematu badawczego nr 3 P06S 020 25.

¹ Patrz m.in.: www.agro.eko.com.pl, www.fapa.com.pl.

Można przyjąć założenie, że możliwości szerokiego rozpropagowania ekologicznych metod produkcji są zależne od przyjętych i wdrażanych założeń proekologicznej polityki Unii Europejskiej. Należy jednak zauważyć, że w okresie przedakcesyjnym, mimo braku wsparcia, liczba gospodarstw prowadzących produkcję ekologiczną w Polsce rosła w dużym tempie. Tak więc można się spodziewać, że wsparcie rolnictwa „przyjaznego środowisku” w Polsce, w ramach realizowanej wspólnej polityki rolnej, przyczyni się do jeszcze większego niż obecnie zainteresowania rolników produkcją metodami ekologicznymi.

W związku z powyższym ważne wydaje się poznanie dynamiki rozwoju gospodarstw prowadzących produkcję ekologiczną, w różnych warunkach gospodarowania, oraz struktury obszarowej i użytkowania ziemi w tych gospodarstwach. Prezentowane w pracy dane liczbowe, dotyczące gospodarstw prowadzących uprawy metodami ekologicznymi, pochodzą z publikacji GUS za lata 2000 i 2004.

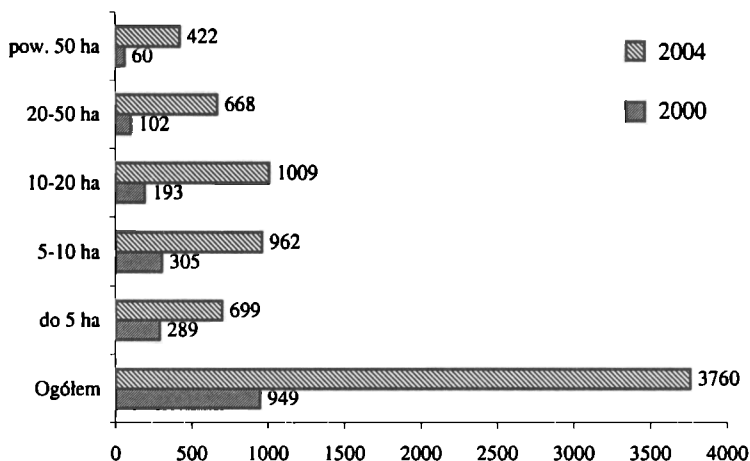
2. Dynamika zmian liczby gospodarstw, powierzchni i struktury upraw w gospodarstwach rolnych prowadzących produkcję ekologiczną

W roku 2004 w Polsce było zarejestrowanych 1683 gospodarstwa ekologiczne oraz 2077 gospodarstw znajdujących się w okresie przestawiania na produkcję ekologiczną. Łącznie w 2004 r. było ok. czterokrotnie więcej gospodarstw prowadzących produkcję ekologiczną niż w 2000 r. (rys. 1). W tym roku wśród gospodarstw zajmujących się produkcją ekologiczną dominowały gospodarstwa posiadające powierzchnię do 10 ha (62,6%), podczas gdy w 2004 r. grupa ta stanowiła 44,2% ogółu gospodarstw prowadzących produkcję metodami ekologicznymi.

Jak wynika z badań, poza ogólnym szybkim wzrostem liczby gospodarstw prowadzących uprawy ekologiczne, największą dynamikę wzrostu ich liczby odnotowano wśród właścicieli gospodarstw rolnych o powierzchni od 5 do 20 ha. Gospodarstwa tej wielkości stanowiły w latach 2000 i 2004 odpowiednio 52,5 i 52,4% ogółu gospodarstw ekologicznych (rys. 1).

Średnia powierzchnia gospodarstwa ekologicznego, posiadającego certyfikat, w 2004 r. wynosiła 27,81 ha, w tym użytków rolnych 22,41 ha. Prezentowane informacje zaprzeczają ogólnie przyjętym poglądom, że produkcja rolnicza metodami ekologicznymi jest domeną gospodarstw obszarowo niewielkich, wykorzystujących głównie własne zasoby siły roboczej [Gotkiewicz, Szafranek 2000]. Należy zauważyć, że dynamika przyrostu liczby gospodarstw ekologicznych była największa w grupie gospodarstw powyżej 50 ha. Ich liczba w latach 2000-2004 wzrosła siedmiokrotnie (rys. 1). Omawiana tendencja wskazuje, że produkcją metodami ekologicznymi są zainteresowani głównie rolnicy prowadzący gospodarstwa obszarowo większe, a tym samym zapewne o towarowym charakterze produkcji.

Podjęcie decyzji dotyczącej przestawienia gospodarstwa na ekologiczne metody produkcji wydaje się racjonalną, ekonomiczną przesłanką do zwiększenia dochodów uzyskiwanych z gospodarstwa. Można więc przyjąć założenie, że produkcja produktów ekologicznych znajduje coraz więcej nabywców i staje się alternatywą dla gospodarstw towarowych.

Rys. 1. Zmiany liczby i struktury powierzchni ekologicznych gospodarstw rolnych w Polsce w latach 2000-2004

Źródło: opracowanie własne, na podstawie materiałów Głównego Inspektoratu Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych.

W roku 2004 największą liczbę gospodarstw przestawionych na produkcję ekologiczną odnotowano w regionie wschodnim, obejmującym województwa: lubelskie, podkarpackie, podlaskie i świętokrzyskie (łącznie 795 gospodarstw), przy czym największą dynamikę przyrostu gospodarstw ekologicznych w latach 2000-2004 zarejestrowano w regionie południowym, obejmującym woj. śląskie i małopolskie, gdzie wzrost liczby omawianych gospodarstw był blisko ośmiokrotny. Najmniej gospodarstw przestawionych na produkcję ekologiczną i będących w okresie przestawiania zarejestrowano w regionie południowo-zachodnim (woj. dolnośląskie i opolskie), w latach 2000 i 2004 zarejestrowano tam odpowiednio 12 i 105 gospodarstw, przy czym najmniejszy przyrost omawianej grupy gospodarstw miał miejsce w regionie północnym, obejmującym województwa: warmińsko-mazurskie, pomorskie i kujawsko-pomorskie. Należy zaznaczyć, że we wszystkich regionach kraju w latach 2002-2004 wzrosła zarówno liczba gospodarstw ekologicznych, jak też przestawiających się na produkcję ekologiczną (tab. 1).

Tabela 1. Dynamika zmian liczby, powierzchni i struktury upraw w gospodarstwach rolnych prowadzących produkcję ekologiczną, w latach 2000-2004

Regiony	Lata	Liczba gospodarstw rolnych				Uprawy ekologiczne			
		przetawionych na produkcję ekologiczną		w okresie przetawiania		ogółem w ha	rolnicze	łąki i pastwiska	inne
		N	W	N	W				
Polska	2000	338	4,97	611	3,39	11 661	53,7	37,4	8,9
	2004	1 683		2 077		76 252	43,7	51,0	5,3
Centralny	2000	67	3,34	94	2,98	1 215	62,1	26,2	11,7
	2004	224		281		6 751	57,2	34,2	8,6
Południowy	2000	33	7,81	73	6,65	569	23,4	70,1	6,7
	2004	258		486		7 996	24,8	71,1	4,0
Wschodni	2000	121	6,57	333	2,34	4 519	53,2	33,0	13,8
	2004	795		782		23 367	43,5	48,1	8,4
Północno-zachodni	2000	29	4,17	32	5,96	1 743	51,2	43,1	5,6
	2004	121		191		17 570	45,1	51,8	3,1
Południowo-zachodni	2000	12	8,75	28	4,21	587	60,3	36,1	3,9
	2004	105		118		8 427	35,9	61,8	2,3
Północny	2000	76	2,36	51	4,29	2 938	57,9	38,2	3,9
	2004	180		219		12 142	52,6	43,8	3,6

N – liczba zarejestrowanych gospodarstw rolnych przestawionych lub będących w okresie przestawiania na produkcję ekologiczną.

W – wzrost liczby zarejestrowanych gospodarstw rolnych przestawionych lub będących w okresie przestawiania na produkcję ekologiczną w latach 2000-2004.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Analizując rozmieszczenie gospodarstw przestawionych na produkcję ekologiczną w 2004 r., stwierdzono że największą ich liczbę zarejestrowano w woj. świętokrzyskim (302), a najmniejszą w woj. opolskim (16). W ostatnim z omawianych województw zarejestrowano również liczbowo najmniej gospodarstw będących w okresie przestawiania się na produkcję ekologiczną.

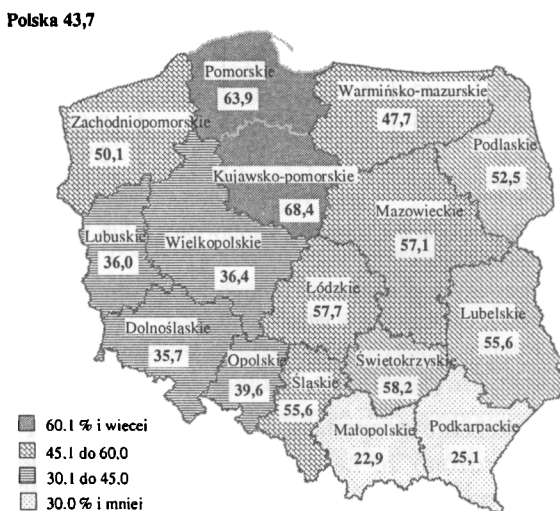
Jak wynika z danych GUS, łączna powierzchnia upraw ekologicznych w kraju w 2004 r. wynosiła 76,3 tys. ha i była ok. sześciokrotnie większa w porównaniu do 2000 roku. Wśród upraw ekologicznych największy odsetek zajmowały łąki i pastwiska (51%) (tab. 1). W roku 2004 największa powierzchnia upraw ekologicznych skoncentrowana była w regionie wschodnim (23,4 tys. ha), najmniejsza zaś w regionie centralnym, obejmującym województwa łódzkie i mazowieckie (6,8 tys. ha). Analizując dane dotyczące województw, stwierdzono, że największa powierzchnia upraw ekologicznych w 2004 r. znajdowała się w woj. zachodniopomorskim

(11,3 tys. ha), podkarpackim (9,3 tys. ha) i warmińsko-mazurskim (8,9 tys. ha), najmniejsza zaś w woj. opolskim (444 ha) i śląskim (453 ha)².

3. Zróźnicowanie przestrzenne struktury upraw ekologicznych

W strukturze upraw ekologicznych, w znacznej większości regionów i województw w kraju, dominowały łąki i pastwiska. Ich udział wahał się od 48,1% w regionie wschodnim, do 71,1% w regionie południowym. Jedynie w regionach centralnym i północnym w strukturze upraw ekologicznych przeważały uprawy rolnicze, stanowiąc odpowiednio 57,2 i 52,6%.

Wysoki udział upraw rolniczych w uprawach ekologicznych (powyżej średniej dla kraju) w 2004 r. zarejestrowano w województwach: kujawsko-pomorskim, pomorskim, świętokrzyskim, łódzkim, mazowieckim, lubelskim, śląskim, podlaskim, zachodniopomorskim i warmińsko-mazurskim, natomiast odsetek omawianej grupy upraw nie przekroczył 30% w małopolskim i podkarpackim (rys. 2).

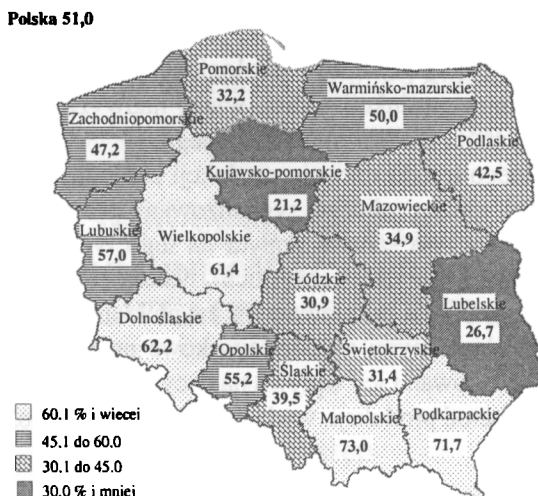
Rys. 2. Udział upraw rolniczych w strukturze upraw ekologicznych ogółem w 2004 roku (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Udział łąk i pastwisk w strukturze upraw ekologicznych w 2004 r. wahał się od 21,2% w woj. kujawsko-pomorskim do 73,0% w woj. małopolskim (rys. 3). Duże rozbieżności pomiędzy województwami wynikają ze specyfiki obszaru, w tym

² Źródło: *Rocznik Statystyczny Rolnictwa i Obszarów Wiejskich*, GUS 2005.

głównie warunków przyrodniczych. Zdecydowana większość łąk i pastwisk w gospodarstwach prowadzonych metodami ekologicznymi ma charakter naturalnych zbiorowisk roślinnych.

Rys. 3. Udział łąk i pastwisk w strukturze upraw ekologicznych ogółem w 2004 roku (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Udział sadowniczych i jagodowych upraw ekologicznych wahał się w strukturze upraw od 1,4% w woj. dolnośląskim i wielkopolskim, do 14,5% w woj. lubelskim. Z kolei udział w ogólnej powierzchni upraw ekologicznych upraw warzywnych w 2004 r. oscylował w przedziale od 0,2% w woj. podkarpackim do 3,2% w lubelskim, opolskim i świętokrzyskim. Najogólniej w latach 2000-2004 zaobserwowano w kraju spadek w strukturze upraw ekologicznych upraw rolniczych o 10,0 p.p., wzrost udziału łąk o 13,6 p.p., spadek udziału upraw sadowniczych i jagodowych, o 0,4 p.p. oraz warzyw o 3,2 p.p.

4. Podsumowanie

Należy się spodziewać, że zainteresowanie rolników produkcją metodami ekologicznymi będzie rosnąć. Dalszy rozwój tej formy gospodarowania zależy jednak nie tylko od dostępnych instrumentów wsparcia rolnictwa ekologicznego czy koniunktury na rynku produktów ekologicznych, lecz przede wszystkim od uwarunkowań przyrodniczych i przestrzennie zróżnicowanej struktury wielkości gospodarstw rolnych. Wskazane czynniki nie mają jednak charakteru kierunkowego, bowiem największe powierzchnie upraw ekologicznych odnotowano zarówno w woj. zachodniopomorskim, o największej średniej powierzchni gospodarstwa i najniższym w kraju wskaźniku

ku liczby pracujących w rolnictwie na 100 ha UR, jak i w woj. podkarpackim, znajdującym się na przeciwnym biegunie co do wartości omawianych cech³.

Prezentowane w pracy wyniki wskazują, że mimo imponującego tempa przyrostu liczby gospodarstw produkujących metodami ekologicznymi, ich kierownicy nadal stanowią niewielki odsetek wśród ogółu producentów rolnych.

Niekwestionowaną zaletą rolnictwa ekologicznego jest fakt, że sprzyja ono zmniejszaniu się poziomu produkcji rolnej, wiąże nadwyżki siły roboczej i przyczynia się do poprawy stanu środowiska naturalnego.

Powodów korzystnego trendu rozwoju produkcji ekologicznej w Polsce jest więcej. Do najważniejszych można zaliczyć, sygnalizowany przez wielu autorów, wzrost świadomości społecznej, a tym samym popytu na tego typu produkty (szczególnie wśród mieszkańców dużych ośrodków miejskich). Należy jednak pamiętać, czego dowodzą prezentowane wyniki, że podstawowym czynnikiem sprzyjającym rozwojowi produkcji metodami ekologicznymi są „środowiskowe predyspozycje” obszaru. Problem tych właśnie uwarunkowań i ich wpływu na decyzje produkcyjne rolników, co do wyboru ekologicznych metod produkcji, wydaje się mało jeszcze rozpoznany.

Literatura

- Gotkiewicz W., Szafranek R., Cz., *Ecological Farms as an Element of the Agricultural Production Market*, Econ. Sc. nr 2:29-39, UWM, Olsztyn 2000.
- Łabętowicz J., Radecki A., Wasilewski Z., *Waloryzacja obszarów wiejskich na potrzeby inwestycji środowiskowych*. Rozprawy Naukowe i Monografie nr 10: Woda. Środowisko. Obszary Wiejskie, IMiUZ, Falenty 2003.
- Toruński J., Król S., *Rolnictwo ekologiczne – szansa dla polskich gospodarstw rodzinnych*, [w:] *Rola i miejsce gospodarstw rodzinnych w systemie rolnictwa polskiego i europejskiego*, ATR, Bydgoszcz 2001.

SPATIAL DIFFERENTIATION AND DYNAMICS OF DEVELOPMENT OF ECOLOGICAL FARMS IN POLAND

Summary

The study presents the spatial differentiation of ecological farms in Poland, the changes in the farms' area structure and the trends in the land use. The numerical data on the ecological cultivation farms have been taken from the GUS (Central Statistical Office of Poland) publications for the years 2000 and 2004. The selected time bracket allows indication of the key development-related trends in the relevant group of farms.

³ Patrz: *Rocznik Statystyczny Rolnictwa...*, tab. 34(139), s. 225.